

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядаються фактори формування конкурентоспроможності послуг вищої освіти залежно від критеріїв порівняння: зміст і якість освітніх послуг, організація надання, ціна, доступність – з одного боку, та їх реалізація, затребуваність, визнання через працевлаштованого випускника – з іншого. Виділено внутрішні та зовнішні фактори конкурентоспроможності послуг вищої освіти з врахуванням їх особливостей, специфіки надання та оцінки.

Ключові слова: освітня послуга, конкурентоспроможність, критерії і фактори формування, вища освіта.

Protsyshyn O.

FACTORS OF COMPETITIVENESS FORMATION OF EDUCATIONAL SERVICES

The factors of competitiveness formation of services of the higher education are examined depending on the criteria of comparison: the content and quality of educational services, organization of their delivering, fees, availability – on the one hand, and their realization, ordering, recognition due to the graduate's employment – on the other. The internal and external factors of services competitiveness of the higher education are selected taking into account their peculiarities, specificity of their delivering and evaluating.

Keywords: educational service, competitiveness, criteria and factors of formation, higher education.

Вступ. Інтеграція України в Європейський освітній і науковий простір ставить нові виклики перед системою освіти України щодо адаптації розвитку та проникнення за умов конкуренції на ринку освітніх послуг. Сьогодні вже не викликає сумніву, що конкурентоспроможні освітні послуги є ключовим фактором розвитку національної економіки та позиціонування її у світовому просторі.

Враховуючи те, що процес формування конкурентоспроможності послуг вищої освіти складний і об'єднує елементи як внутрішнього, так і зовнішнього оточення, важливим є визначення чинників впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання конкурентоспроможності освітніх послуг у працях науковців розглядаються лише частково, оскільки більша увага приділяється чинникам якості послуг (О. М. Козак [5]), складовим конкурентоспроможності ВНЗ (В. Кнап [6], В. Огаренко [8], Н. О. Терентьева [10]), умовам розвитку ринку освітніх послуг (С. Трубич [11]) та способам його регулювання (Г. Г. Война [1], Н. В. Волкова [2]). Поряд з тим, О. А. Карп'юк [4], Т. О. Ольшанцева, И. Г. Бритченко [9] у своїх дослідженнях акцентують увагу на проблемах оцінки та методах підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг. Однак подібних публікацій все ще недостатньо, оскільки вони не дають цілісної картини про фактори та їх вплив на формування конкурентоспроможності освітніх послуг як специфічного „продукту” ВНЗ, що вимагає подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження факторів впливу на формування конкурентоспроможності послуг вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даних економічних умов розвиток ринку послуг національної вищої освіти супроводжується конкурентними відносинами, що реалізуються на засадах конкурентної боротьби між суб'єктами – покупцями та продавцями освітніх послуг з метою здобуття конкурентних переваг, посилення конкурентного статусу і зміцнення конкурентних позицій, а отже, формування певного рівня конкурентоспроможності. Оскільки основною діяльністю вишів, як продавців, є надання освітніх послуг, то саме конкурентоспроможні послуги є формуючим і визначальним фактором їхньої конкурентної позиції. Перед керівниками цих закладів постають питання: як запропонувати свої освітні послуги, як позиціонувати їх серед послуг інших навчальних закладів, як визначити обґрунтовану ціну на послуги тощо, тобто як зробити їх конкурентоспроможними не лише на регіональному чи національному ринку, а й на міжнародному.

На думку більшості науковців конкурентоспроможність освітніх послуг – це порівняльна характеристика, що формується за умов конкуренції. Наприклад, О. А. Карп'юк [4] визначає конкурентоспроможність освітніх послуг як порівняльну характеристику її споживчих та вартісних параметрів у порівнянні з послугами освітніх закладів-конкурентів. На думку Т. О. Ольшанцевої, И. Г. Бритченко [9] конкурентоспроможність освітніх послуг

як багатогранне поняття відображає не лише аспекти діяльності ВНЗ, але і фактори, які здійснюють вплив на ринок освітніх послуг.

Отже, конкурентоспроможність послуг вищої освіти, як специфічного „продукту” вишів – це здатність пристосуватись до потреб замовників, динамічно розвиватись, бути кращими, ніж у конкурентів. Конкурентоспроможність послуг вищої освіти, як комплексне поняття, формується у результаті конкурентної боротьби за рахунок здобуття та утримання конкурентних переваг під впливом різних факторів.

Так, С. А. Матюх [7] виділяє три групи факторів, що впливають на формування конкурентоспроможності освітніх послуг вищої освіти :

- 1) корисність (якість, відповідність нормативній базі);
- 2) витрати споживача (ціна споживання);
- 3) маркетингові фактори, що характеризують ефективність пропозиції (спосіб просування, канали реалізації та ін.).

На нашу думку, фактори, що формують конкурентоспроможність освітніх послуг потрібно розглядати з врахуванням їх особливостей, специфіки надання та оцінки. У наукових джерелах характеризуються різні особливості освітніх послуг. Зокрема Дмитрів [3] виділяє такі основні особливості освітніх послуг вищої освіти, як невідчутність, невіддільність, непостійність, незбережуваність, відсутність володіння та інші додаткові. С. Трубич, Т. Майкович [11] акцентують увагу на їх нематеріальності, оскільки вважають, що надання освітніх послуг – це сфера людської діяльності, що створює корисний результативний ефект, не втілений у матеріально-речову форму, його кваліфікаційні та професійні якості.

Доповнюючи їх дослідження, ми виділили наступні:

- якість освітніх послуг перевіряється у процесі їх надання, а в кінцевому результаті – у процесі споживання „готового продукту”, тобто у трудовій діяльності випускника;
- для споживача послуг вибір і одержання спеціальності, кваліфікації, знань, практичних умінь і навиків пов’язаний з ризиком і має стратегічний, „доленосний” характер [8];
- майбутній молодий спеціаліст, споживаючи освітні послуги у процесі навчання, фактично реалізує свої особисті здібності, якості і мотивації, здійснюється задоволення споживача в освіті;
- оцінка послуг ускладнюється часовим лагом між їх придбанням та застосуванням – визнанням працевлаштованого фахівця. Надана послуга може бути оцінена лише через декілька років після її отримання, а у визначений час конкурентоспроможність базується на основі конкурентоспроможності випускників минулих років та ситуації на ринку праці, що склалася на даний час;

- надання освітніх послуг має наслідки позитивного зовнішнього ефекту, оскільки споживання цих послуг є благом не тільки для індивіда, але й для економіки і суспільства в цілому;

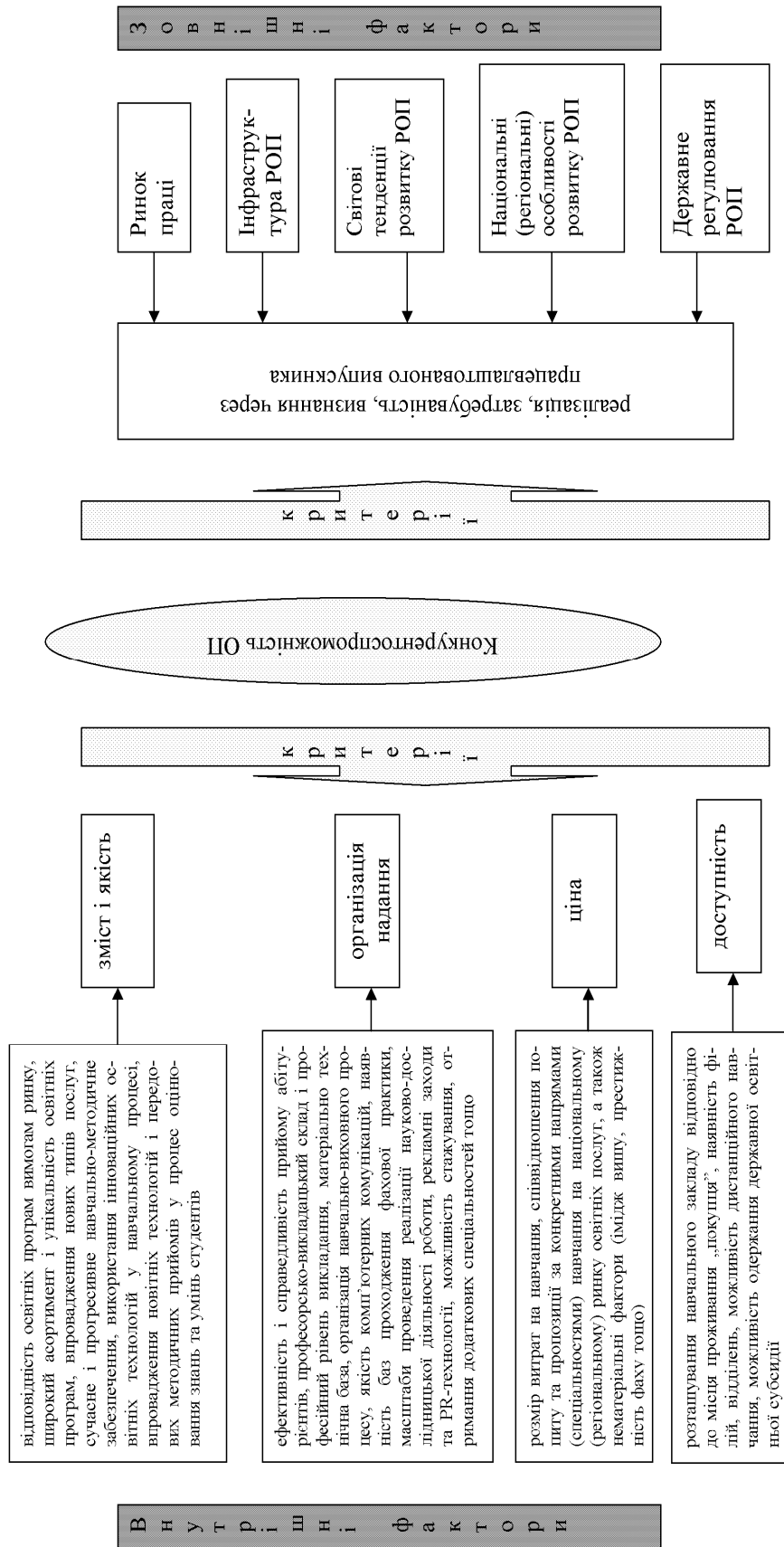
- вони мають глибоку соціальну спрямованість як у сфері їх надання, так і в процесі виробництва науково-технічної й навчально-методичної продукції.

Оскільки конкурентоспроможність освітніх послуг – це порівняльна характеристика, то потрібно визначитись, за якими критеріями здійснювати порівняння. На нашу думку, такі критерії визначаються внутрішніми чинниками, які формуються навчальним закладом, і зовнішніми, які формуються ринком праці, розвитком інфраструктури РОП, впливом світових тенденцій розвитку ринку освітніх послуг, національними (регіональними) особливостями, державним управлінням сфери освіти та іншими (рис. 1).

Такими критеріями можуть виступати зміст і якість освітніх послуг, організація надання, ціна, доступність – з одного боку, та їх реалізація, затребуваність, визнання через працевлаштованого випускника – з іншого.

Оскільки поняття фактор (або чинник; від лат. factor – той, що обумовлює) у наукових дослідженнях використовується у двох взаємопов’язаних значеннях: умов, які забезпечують здійснення операцій та потенційної сили, тобто причини зміни результатів діяльності, то факторами формування конкурентоспроможних освітніх послуг будуть такі, що впливають на критерії. Вплив одного і того ж фактора у різних ВНЗ буде різним, що пояснюється регіональними особливостями та ефективністю систем їх управління.

Зміст і якість освітніх послуг формує навчальний заклад шляхом розробки освітніх програм для різних спеціальностей, спеціалізації і форм навчання з метою задоволення потреби споживача (особистості) в освіті, професійній підготовці і перепідготовці. Освітня програма регламентує, визначає практично всі сторони, аспекти й етапи освітнього процесу (зміст навчання й виховання; засоби, методи, технології навчання, виховання, педагогічного контролю; навчально-методичне забезпечення; цілі та кінцеві результати освітнього процесу) [6]. Факторами формування конкурентоспроможності освітніх послуг шляхом впливу на зміст і якість, на нашу думку, будуть: відповідність освітніх програм вимогам ринку, широкий асортимент і унікальність освітніх програм, впровадження нових типів послуг, сучасне і прогресивне навчально-методичне забезпечення, використання інноваційних освітніх технологій у навчальному процесі, впровадження новітніх технологій і передових методичних прийомів у процес оцінювання знань та умінь студентів.

Рис.1. Фактори формування конкурентоспроможності послуг вищої освіти

Організація надання, як порівняльний критерій конкурентоспроможності освітніх послуг, визначається здебільшого управлінськими та маркетинговими факторами такими, як ефективність і справедливість прийому абітурієнтів, професорсько-викладацький склад і професійний рівень викладання, матеріально технічна база, організація навчально-виховного процесу, якість комп'ютерних комунікацій, наявність баз проходження фахової практики, масштаби проведення реалізації науково-дослідницької діяльності роботи, рекламні заходи та PR-технології, можливість стажування, отримання додаткових спеціальностей тощо.

Сьогодні на ринку послуг вищої освіти України спостерігається погіршення рівня організації надання освітніх послуг. Науковці виділяють низку послаблюючих факторів:

- скасування державного розподілу випускників ВНЗ;
- дефіцит фахівців, здатних працювати в умовах ринкової економіки, і, натомість, надлишок традиційних фахівців;
- нестабільний попит на фахівців – випускників ВНЗ;
- зниження інтересу до оволодіння технічними знаннями та набуття інженерної професії;
- скорочення фінансування з державного бюджету загальноосвітньої та наукової діяльності тощо [5].

Ціни на освітні послуги встановлюються і регулюються державою для всіх освітніх закладів відповідно до державних освітніх програм і стандартів. На освітні послуги недержавних навчальних закладів, додаткові освітні послуги державних закладів застосовуються вільні (ринкові) ціни. Ціни на освітні послуги залежно від співвідношення попиту і пропозиції на них можуть відрізнятися від їх вартості.

Встановлення вартості платної освітньої послуги здійснюється на базі економічно обґрунтованих витрат, пов'язаних з її наданням. Калькуляційною одиницею при цьому є вартість отримання відповідної платної освітньої послуги однією фізичною особою за весь період її надання у повному обсязі. Тому факторами впливу на ціну будуть розмір витрат на навчання, співвідношення попиту та пропозиції за конкретними напрямками (спеціальностями) навчання на національному (регіональному) ринку освітніх послуг, а також нематеріальні фактори (імідж вишу, престижність фаху тощо).

Врахування цих факторів дає можливість навчальному закладу диференціювати розмір плати за надання платної освітньої послуги виходячи з ліцензованого обсягу. Поряд з тим, слід зауважити, що надто низька ціна освітньої послуги може сформувати у свідомості споживача думку про недостатню якість відповідної освітньої програми. Адже пошук оптимального для споживача поєднання двох чинників – якість і ціна – визначають максимальну корисність від споживання освітньої послуги, а отже, і формує її конкурентоспроможність.

На доступність послуг впливають такі фактори, як розташування навчального закладу відповідно до місця проживання „покушця”, наявність філій, відділень, можливість дистанційного навчання, можливість одержання державної освітньої субсидії.

Факторами конкурентоспроможності освітньої послуги, що визначаються ринком праці є відповідність потребам ринку у спеціалістах інноваційного типу, тобто з високим рівнем набутих професійних компетентностей та можливістю їх реалізації; спроможність і швидкість переорієнтації профілю вищого навчального закладу на потреби ринку праці; усвідомлення керівниками підприємств і організацій необхідності співробітництва з ВНЗ з метою вдосконалення підготовки фахівців; рівень зайнятості та безробіття, що впливають на мотивацію придбання освітньої послуги.

Розвиток інфраструктури ринку освітніх послуг є важливим фактором, що впливає на формування конкурентоспроможності освітніх послуг. Інфраструктуру РОП можна визначити як сукупність інституцій, які забезпечують необхідні умови для взаємодії суб'єктів ринку освітніх послуг між собою та із зовнішнім середовищем [1]. Особливе місце в інфраструктурі РОП належить інноваційній інфраструктурі (венчурні фірми, технопарки, університетсько-промислові дослідницькі центри, наукові парки і ін.), яка покликана підвищувати ефективність науково-дослідної діяльності ВНЗ.

На формування конкурентоспроможності освітніх послуг впливають і світові тенденції розвитку ринку освітніх послуг та їх національні (регіональні) особливості. До світових тенденцій розвитку ринку освітніх послуг віднесемо: глобалізаційні процеси в економічній, культурній, політичній сферах; інтеграція у світовий освітній простір; перехід до постіндустріального, інформаційно-інноваційного суспільства; висока мобільність капіталів і робочої сили, зростання конкуренції; демократизація суспільства, розширення можливостей вибору в сфері політичного життя та інші.

До національних (регіональних) особливостей розвитку ринку освітніх послуг можна віднести темпи соціально-економічного розвитку регіону, структура економіки, в т.ч. рівень добробуту регіону, темпи міграції, взаємозв'язок і співробітництво вищої та середньої школи; державне фінансування ВНЗ та заходи популяризації вищої освіти в регіоні (проведення олімпіад, конкурсів, конференцій організації дозвілля молоді, виплата кращим студентам спеціальних стипендій тощо).

Сучасна система державного регулювання ринку освітніх послуг в Україні продовжує мати низку недоліків: залишається досить зацентралізованою, відсутня гнучкість, можливість швидкої адаптації до законів, умов зовнішнього середовища, суспільних відносин, що реформуються, які негативно позначаються на формуванні конкурентоспроможності освітніх послуг і зумовлюють необхідність запровадження важелів ефективного державного управління.

Державне управління освітою – це цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток системи освіти, свідомість, поведінку та діяльність суб'єктів освітнього процесу з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної освітньої політики, виробленою політичною систе-

мою та законодавчо закріпленою, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [2]. Вплив державного управління на конкурентоспроможність освітніх послуг здійснюється шляхом запровадження низки нових управлінських технологій та виконання завдань підвищення його ефективності: підвищення компетентності управлінських кадрів у галузі менеджменту освіти, створення державно-громадської системи управління освітою, впорядкування інноваційної діяльності у сфері освіти тощо.

Висновки. Конкурентоспроможність послуг вищої освіти, як комплексне поняття, формується у результаті конкурентної боротьби за рахунок здобуття та утримання конкурентних переваг під впливом різних факторів. Залежно від критерію оцінювання конкурентоспроможності послуг вищої освіти виділено дві групи факторів формування – внутрішні, які формуються навчальним закладом, і зовнішні, які формуються ринком праці, розвитком інфраструктури РОП, впливом світових тенденцій розвитку ринку освітніх послуг, національними (регіональними) особливостями, державним управлінням сфери освіти та іншими. Вплив факторів потрібно розглядати з врахуванням особливостей, специфіки надання та оцінки освітніх послуг.

Врахування факторів формування конкурентоспроможності послуг вищої освіти при оцінюванні її рівня, при визначенні конкурентного статусу ВНЗ, при розробці конкурентної стратегії з метою здобуття та утримання конкурентних переваг є важливим, оскільки зумовлює необхідність подальших досліджень у напрямі виявлення сили впливу, пошуку моделей їх взаємовпливу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Война Г. Г. Державне регулювання ринку освітніх послуг / Г. Г. Война. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua>.
2. Волкова Н. В. Визначення ефективності державного управління освітою / Н. В. Волкова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua>.
3. Дмитрів А. Я. Характеристика особливостей освітньої послуги з погляду маркетингу / А. Я. Дмитрів [Електронний ресурс] : Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. – 2010. – С. 40-43. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
4. Карпюк О. А. Проблеми оцінки конкурентоспроможності освітніх послуг / О. А. Карпюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua>.
5. Козак О. М. Якість освітніх послуг – основний чинник конкурентоспроможності вищих навчальних закладів / О. М. Козак // [Електронний ресурс] Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – С. 46-49. – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua>.
6. Кнап Н. В. Формування конкурентоспроможності ВНЗ / Н. В. Кнап // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com.
7. Матюх С. А. Дослідження конкурентних ринків вищих навчальних закладів в сучасному освітньому просторі / С. А. Матюх // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com.
8. Ogarenko V. Комплекс маркетинга как инструмент повышения конкурентоспособности вуза / V. Ogarenko // Zeszyty naukowe politechniki rzeczowskiej. – nr 248. – Zarządzanie i marketing. – 2008. – z. 12. С. 119 – 126.
9. Ольшанцева Т. О. Методи підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг вищих навчальних закладів / Т. О. Ольшанцева, И. Г. Бритченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com.
10. Терентьева Н. О. Управление качеством освіти – запорука конкурентоспроможності ВНЗ / Н. О. Терентьева // Педагогичний альманах : зб. наук. пр. – Херсон : Вид-во РІПО. – 2008. – № 3. – С. 161 – 165.
11. Трубич С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (деякі підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) / С. Трубич, Т. Майкович // Вісник ТАНГ. – 2003. – № 5 – 1. – С. 145 – 150.